

О. В. Федорченко

КАДРОВА ПОЛІТИКА В ДЕРЖАВНИХ ОСІЛИХ ПОШТОВИХ І ПОШТОВО-ТЕЛЕГРАФНИХ УСТАНОВАХ ПІВДНЯ УКРАЇНИ У 1914–1917 рр.

Робота поштового зв'язку має величезне значення для розвитку країни, зміцнення її економічної й оборонної здатності, успішного функціонування державного апарату. Одним із основних чинників плідної діяльності поштової служби є продумана та виважена кадрова політика.

В історіографії спеціальних досліджень, присвячених проблемі кадрового забезпечення поштових і поштово-телеграфних установ Півдня України поштовим персоналом, не існує. Деякі аспекти знайшли відображення у працях з історії розвитку і діяльності поштового зв'язку у Російській імперії та Україні М. Псурцева [1], В. Мухіна, В. Мороза, П. Дюкова [2], Т. Замкової, О. Напханько, І. Меленчука та ін. [3]. Звідси випливає необхідність дослідити основні положення кадрового забезпечення установ Півдня України, здобутки і прорахунки у цьому напрямку керівних органів поштово-телеграфного відомства та Одеського поштово-телеграфного округу зокрема.

Одразу ж треба зазначити хронологічні межі даної розвідки будуть обмежені початком Першої світової війни і Лютневою революцією.

З самого початку війни керівництво Одеського поштово-телеграфного округу не змогло реально оцінити масштабність майбутньої діяльності поштової служби, не зважало навіть на те, що округ був відносно поблизу фронту, а згодом Херсонська і Таврійська губернії, з яких він складався, були зараховані до місцевостей, які належали до театру бойових дій [4]. І тому поряд була дислокована багатотисячна армія. Не дивлячись на це, було рекомендовано, у зв'язку із прогнозованим скороченням діяльності поштової служби, при можливості, обходитися наявним складом нижчих службовців і не заміщати вакансії призваних в армію, їх обов'язки розподілити між тими, що залишилися [5]. Тим самим був втрачений дорогоцінний час, який можна було використати для активнішого пошуку кандидатів на звільнені посади.

Значне збільшення обсягу поштових відправлень і відповідно навантаження на чиновників та службовців відомства вже 8 серпня 1914 р. визнав сам начальник Головного управління пошт і телеграфів [6]. 28 липня 1914 р. згідно наказу командуючого армією було введено цензуру поштових відправлень. Згідно неї два чиновники відомства обов'язково повинні були присутні при розпечатуванні листів військовими цензорами, до того ж саме з поштових чиновників у більшості призначали військових цензорів [7]. Мобілізація, залучення до обслуговування польових поштових контор, перлюстрації кореспонденції чиновників зменшували кількісний склад установ і тим самим збільшували навантаження на тих, що залишилися.

Зростала кількість незапланованих відкриттів поштових відділень, які вимагали відповідних штатів. Пов'язано це було з тим, що на території округу організовувалися шпиталі для поранених солдат, і для того, щоб полегшити їхню участь, організовувалися тимчасові відділення, які згодом ставали установами загального типу [8].

У цей час значно зросла кількість кореспонденції, що відправлялась мало- і безграмотними адресантами, які до того ж не мали досвіду відправлення пошти. Чиновники були зобов'язані допомагати їм, а фактично самостійно заповнювати адресу і тим самим знижували темп і якість роботи [9]. Більше того, у 1916 р. заборонили перевозити вантажі по залізниці і значну кількість його почали пересилати поштою [10]. Так як, поштова контора чи відділення у місті і на селі була одним із місць, яке найчастіше відвідували жителі, то саме у них найчастіше організовувалися збори пожертв на допомогу армії, за якими змушені були доглядати службовці [11]. Керівництво управління, намагаючись збільшити прибутки з відомства, змусило підлеглих працювати, для придбання населенням знаків поштової оплати, у вихідні та святкові дні, навіть у вечірній час, коли установа зачинена, а службовці виконували обов'язки по сортуванню пошти [12]. Слабо приваблюючою була оплата чиновників та службовців відомства [13].

Красномовним свідченням дефіциту особового складу установ є те, що на посаду розсылних приймали неповнолітніх, факт може й залишився непоміченим, але були випадки, коли діти за своєї недосвідченості губили важливі депеші. Хоча на

майбутнє було рекомендовано на цю посаду приймати дорослих, але практика прийняття дітей тривала і надалі [14]. У поштових вагонах, не дивлячись на погіршення криміногенної ситуації, збільшення розбійних нападів та грабунків, згідно циркуляра начальника Одеського поштово-телеграфного округу, поштарям-охоронцям дозволили допомагати роз'їзним поштарям, коли це не заважало службі [15].

Виснажлива робота, низька оплата негативно впливали на мікроклімат у колективах установ, на взаємовідносини із клієнтами [16]. Поширеним було недбайливе ставлення службовців до своїх обов'язків [17]. Все це у цілому призводило до незадоволення якістю обслуговування. Установи отримували нарікання, у деяких випадках справедливі, з боку відвідувачів, які у більшості не знали реального стану справ [18].

Звісно, керівництво Головного управління пошти і телеграфів не могло допустити погіршення якості роботи пошти саме у даний період з декількох причин: по-перше, поштою пересілялися важливі військові та цивільні депеші; по-друге, зв'язок солдат, полонених із рідними, близькими забезпечував нормальний моральний і бойовий дух; по-третє, у діючу армію родичі у посылках пересіляли їстівні припаси, теплий одяг і тим самим у деякій мірі знімали тягар із військового відомства.

Низьке матеріальне забезпечення, яке не відповідало вимогам часу, було поганою рекламою для заохочення вступу на службу і могло стати добрим ґрунтом для поширення революційних ідей (зареєстровані у деяких установах із кінця 1915 р.), надалі страйку й паралічу зв'язку. З пам'яті керівних органів не вивітрилися події 1905–1907 рр., коли на Півдні України страйк проходив найбільш організовано [19]. Тому покращення матеріальних умов проходило з мінімальними розтратами для казни і пов'язано з реальною необхідністю, а не з актом “доброї волі”.

У зв'язку з царським указом про підвищення окладів з 1 листопада 1915 року було спроектовано законопроект, згідно якого передбачалося підвищення платні начальникам установ і чиновникам від 25 до 50%, збільшення квартирних грошей. Відновили затверджене у 1908 р. відсоткове відношення по розрядах чиновників, завдяки чому значна кількість останніх отримала наступний вищий розряд. Також передбачалося пе-

ревести визначену кількість установ з нижчих класів у вищі, відповідно до їх прибутків. Збільшили платню поштарям, розсильним та іншим службовцям [20].

У цифрах це виглядає так: до підвищення найнижчий оклад начальника поштового відділення складав 450, чиновника VI розряду 300, поштаря 240, сторожа 180 крб на рік, то після, відповідно: 600, 450, 300, 240 крб на рік [21]. З 1 жовтня 1916 р. тимчасово були встановлені відсоткові надбавки відповідно до категорії місцевості. Так, в установах четвертого району (для Одеського поштово-телеграфного округу всі поселення, крім міст, включно: Севастополь, Керч та Балаклава) усі чиновники отримували по 144 крб, сторожа, розсильні по 72 крб на рік [22].

У кінці 1916 р. для полегшення життєвих і продовольчих труднощів чиновників і службовців в округах було створено споживчі товариства та кооперативи, планувалося при поштових і поштово-телеграфних установах організувати ідальні за рахунок їхніх ресурсів з помірними цінами. Товариства діяли тільки у великих містах (Одесі, Сімферополі), кооперативи ледь жевріли, проект відкриття ідалень так і залишився на папері. Керівництво округу активізувало процес відкриття при установах чайних із метою споживання службовцями кип'яченої води, щоб запобігти поширенню інфекційних хвороб серед зв'язківців [23].

Дещо покращили забезпечення супроводжуючим пошту. Так, з 1 січня 1916 р. поштарям на добу видавали 40 коп. взамін 20 [24].

З метою перекласти частину витрат по відомству на плечі клієнтів Головне управління пошти і телеграфів дозволило в установах надавати платні послуги, продавати пакувальні матеріали, канцелярський товар, розміщувати оголошення у приміщеннях і т. і. Дозвіл породив зовсім інші проблеми. Чиновники один перед одного намагалися взяти на себе обов'язки по наданню послуг населенню. Нерідко кошти, отримані за надані послуги, осідали в їхніх кишенях, а не в касах установ. Дане явище набуло загрозливих масштабів по округу, про що може свідчити зменшення суми за надані послуги, хоча їхня кількість з початком війни істотно збільшилась [25]. Мав місце факт, коли службовці продавали використані марки [26].

Під час курортного сезону поставала значна потреба у поштарях. Керівництво округу рекомендувало зараховувати у кандидатську чергу на посади поштарів у першу чергу сторожів, розсильних, а потім всіх інших. У порівнянні з довоєнним часом розширили вікові межі для поштарів, які складали від 18 до 40 років, для сторожів і розсильних від 16 до 50 [27]. Скрутне становище змусило надати дозвіл займати посади поштарів жінкам на рівних із чоловіками обов'язках, окрім ескортування пошти у дорозі. Віковий ценз визначався від 21 до 36 років [28]. Також дозволили приймати на службу військових, звільнених від служби внаслідок отриманих поранень, головне щоб їхні вади не заважали виконувати покладені на них обов'язки [29].

Не зовсім точне трактування начальниками установ циркуляра спричинило збільшення витрат по відомству. Причина полягала в тому, що на службу приймалися військові з легкими пораненнями, через два-три місяці комісія визнавала їх придатними до військової служби і призивала у діючу армію. Це надавало їхнім сім'ям законне право на отримання грошової допомоги, а установи знову змушені були підшукувати службовців. Тому дозволили приймати з такими пораненнями, які звільняли від призову і в той же час не стояли на заваді несенню служби [30].

Однією з перешкод швидкого прийняття кандидатів на посади чиновників був указ, виданий ще у квітні 1913 р., про заборону прийняття на державну службу осіб без ретельної і всебічної перевірки їхньої політичної благонадійності, що потребувала значної кількості часу [31].

Керівництво округу заборонило звільнювати поштарів за власним бажанням, якщо причина звільнення була несуттєва [32]. Залишали службу, в більшості, з метою знайти вищий зарібок, що в даний період було цілком реально. Нестача у регіоні робочих рук на сільгоспроботах спричинила підвищення оплати робітникам. Так, по Херсонській губернії в 1916 р. у сезон польових робіт звичайний робітник у середньому отримував 43 крб на місяць, а косар у сінокіс 3 крб 10 коп. на день, що не могло йти у порівняння із заробітною платою нижчих службовців [33]. Відчуваючи, що кожен службовець на рахунок, мало місце грубе порушення дисципліни і Поштового статуту останніми, за що вони отримували по декілька

попереджень, стягнень, хоча закон передбачав їхнє звільнення одразу [34].

Дефіцит персоналу змусив начальника Головного управління пошти і телеграфів, згідно імператорського указу, в 1916 і 1917 рр. здійснити відстрочку призову в діючу армію чиновників. Це, з одного боку, негативно відбилосся на кваліфікаційному та якісному складі установ, оскільки приймалися особи, зацікавлені тільки в ухиленні від військової служби [35].

Міністр внутрішніх справ, бажаючи з будь-яких джерел віднайти службовців для поштово-телеграфного відомства, під кінець 1916 р. підняв питання про звільнення від обов'язків по військовій цензурі с загальної кількості задіяних поштово-телеграфних чиновників. Даний проект був втілений у життя лише після Лютневої революції [36].

Ще одним джерелом поповнення вакантних посад були учні, які в більшості навчалися при поштових і поштово-телеграфних установах, але їхня кількість теж була обмежена. Для швидкої підготовки рекомендували влаштувати додаткові вечірні курси. Заохочення чиновникам, які займалися підготовкою учнів у свій вільний час і досягали значних результатів, була відновлена грошова винагорода у розмірі 8 крб за кожного учня, який успішно склав іспит. На початку війни учнями на посади чиновника могли бути *тільки* (курсив мій — О. Ф.) чоловіки з освітнім цензом чотирьох класів гімназії, повний курс реального училища або вищого початкового училища [37]. Але з хронічною нестачею чоловіків з 1 грудня 1914 р. дозволили приймати жінок учнями на посади чиновників V і VI розряду з освітнім цензом, вищим ніж для чоловіків, закінчений курс жіночої гімназії або рівний їм навчальний заклад та із знанням французької чи німецької мови [38]. Згодом вимоги знизили до закінченого курсу вищих початкових, міських училищ за положенням 1872 р. [39].

Грошова допомога учням складала 15 крб на місяць і видавалася протягом трьох місяців [40]. У зв'язку із важким економічним становищем з лютого 1916 р. обмежили кредит на видачу учнівського утримання. Встановили видавати 45 крб одразу, але тільки після успішного складання іспиту. Хоча це, з одного боку, стимулювало учнів до належного навчання, але не у всіх була можливість проживати протягом кварталу, не

отримуючи стипендії. Також ліквідували винагороду за керівництво навчанням, що відразу негативно вплинуло на якість підготовки і відсоток успішності складення іспиту [41]. Для підтримки належного освітнього рівня особового складу поштових установ у поселеннях, де існували навчальні заклади, запрошували випускників вищих навчальних училищ, чотирьох класів середніх навчальних закладів продовжувати навчання на поштового чиновника [42]. Оскільки місць, де б діяли відповідні навчальні заклади, було обмаль, то і відсоток бажаючих теж не міг бути високим.

Складність ситуації змусила начальника Одеського округу дозволити 2 січня 1916 р. прийняти іспит у всіх учнів [43]. Наслідки даного дозволу, напевне, були невтішні, бо надалі подібне не практикувалося. Збільшилося навантаження на осіб, які навчалися на посади начальників поштових відділень. Вони повинні були опановувати важливу для казни техніку ощадних операцій [44]. Надавали перевагу особам із значним трудовим стажем, сімейним перед чиновниками, призначеними з учнів із досвідом роботи один-два роки [45]. Учні, які витримали іспит на посаду чиновника, начальника відділення, тривалий час не могли зайняти посади, оскільки на їх місця не було бажаючих [46].

Незначну частину чиновників готували в Одесі на поштово-телеграфних курсах. Охочих навчатися на них було обмаль, так як витрати на переїзд і проживання відомство на себе не брало [47].

Таким чином, політика забезпечення кадрами поштової служби на Півдні України мала деякі особливості, пов'язані із близькістю до фронту та курортним статусом, і тому в регіоні була більша потреба в кадрах. Фактичним успіхом було те, що поштовий зв'язок не припинявся ні на хвилину, хоча існували деякі недоліки. Треба відзначити, що зроблено це було титанічними зусиллями чиновників та службовців відомства. Прорахунки були пов'язані як із попередніми, не досить вдалим діями щодо забезпечення установ особовим складом, так і бажанням зекономити на витратах по відомству, що було, з одного боку, пов'язано з воєнним часом, та й сама війна не могла позитивно впливати на виважену політику комплектації кадрами.

Джерела та література

1. Псурцев Н. Д. Развитие связи в СССР 1917–1967 гг. — М.: Связь, 1967. — 479 с.
2. Від гінця до Інтернету: Нариси з історії української пошти / Мухін В., Мороз В., Дюков П. та ін. — К.: Аспект, 2002. — 327 с.
3. Дніпропетровський поштамт — 100 років. Він зв'язує міста, поєднує людей / Замкова Т., Напханько О., Зеленчук та ін. — Д.: АРТ-ПРЕС, 2005. — 104 с.
4. Державний архів Херсонської області (далі — ДАХО). — Ф. 82, Оп. 1. Спр. 326. — Арк. 77.
5. Там само. — Ф. 82. Оп. 1. Спр. 202. — Арк. 87.
6. Там само. — Ф. 82. Оп. 1. Спр. 236. — Арк. 41.
7. Там само. — Ф. 82. Оп. 1. Спр. 213. — Арк. 34–37; Там само. — Ф. 237. Оп. 1. Спр. 40. — Арк. 125.
8. Родной край: Ежедневная газета. — 1914. — 5 декабря. — С. 3; Там само. — 1914. — 24 декабря. — С. 3.
9. ДАХО. — Ф. Р-580. Оп. 1. Спр. 1. — Арк. 360.
10. Там само. — Ф. 22. Оп. 1. Спр. 182. — Арк. 452.
11. Херсонские новости: Ежедневная газета. — 1915. — 21 апреля. — С. 3.
12. ДАХО. — Ф. 82. Оп. 1. Спр. 269. — Арк. 92.
13. Федорченко О. В. Кадрова політика в державних поштових і поштово-телеграфних установах Півдня України на початку ХХ століття (1900–1914 рр.)// Наукові праці: Науково-методичний журнал. — Т. 96. Вип. 83. Істор. науки. — Миколаїв; Вид-во ім. Петра Могили, 2008. — С. 222.
14. ДАХО. — Ф. 82. Оп. 1. Спр. 273. — Арк. 336.
15. ДАХО. — Ф. 82. Оп. 1. Спр. 376. — Арк. 7–8; Там само. — Ф. 82. Оп. 1. Спр. 212. — Арк. 26 і зв.
16. Там само. — Ф. 82. Оп. 1. Спр. 270. — Арк. 74.
17. Там само. — Ф. 237. Оп. 1. Спр. 44. — Арк. 19.
18. Родной край: Ежедневная газета. — 1915. — 28 октября. — С. 3.
19. Псурцев Н. Д. Вказ. праця. — С. 43; Державний архів Одеської області (далі ДАОО). — Ф. 307. Оп. 7. Спр. 62. — Арк. 251 і зв.
20. ДАХО. — Ф. 82. Оп. 1. Спр. 256. — Арк. 321; Херсонские новости: Ежедневная газета. — 1915. — 14 июля. — С. 4.
21. ДАХО. — Ф. 82. Оп. 1. Спр. 256. — Арк. 323.
22. ДАХО. — Ф. 82. Оп. 1. Спр. 326. — Арк. 40.
23. Там само. — Ф. Р-580. Оп. 1. Спр. 1. — Арк. 41–42; ДАОО. — Ф. 307. Оп. 7. Спр. 609. — Арк. 6–7.
24. Там само. — Ф. 82. Оп. 1. Спр. 269. — Арк. 18.
25. Там само. — Ф. 82. Оп. 1. Спр. 270. — Арк. 182, 74.
26. ДАОО. — Ф. 307. Оп. 7. Спр. 62. — Арк. 179.
27. ДАХО. — Ф. 82. Оп. 1. Спр. 270. — Арк. 80.
28. Там само. — Ф. 82. Оп. 1. Спр. 326. — Арк. 1.

29. Там само. — Ф. 82. Оп. 1 Спр. 377. — Арк. 1.
30. Там само. — Ф. 82. Оп. 1. Спр. 269. — Арк. 145.
31. Там само. — Ф. 22. Оп. 1. Спр. 182. — Арк. 223.
32. Там само. — Ф. 82. Оп. 1. Спр. 269. — Арк. 195.
33. Там само. — Ф. 5. Оп. 2. Спр. 11. — Арк. 23–24.
34. Там само. — Ф. 237. Оп. 1. Спр. 43. — Арк. 16 і зв.
35. Там само. — Ф. 82. Оп. 1. Спр. 376. — Арк. 13.
36. Там само. — Ф. 237. Оп. 1. Спр. 40. — Арк. 125.
37. Там само. — Ф. 82. Оп. 1. Спр. 256. — Арк. 333.
38. Там само. — Ф. 82. Оп. 1. Спр. 255. — Арк. 309.
39. Там само. — Ф. 82. Оп. 1. Спр. 269. — Арк. 84.
40. Там само. — Ф. 82. Оп. 1. Спр. 256. — Арк. 333.
41. Там само. — Ф. Р-600. Оп. 1. Спр. 1. — Арк. 200, 206.
42. Там само. — Ф. 82. Оп. 1. Спр. 377. — Арк. 13.
43. Там само. — Ф. 82. Оп. 1. Спр. 257. — Арк. 17.
44. Там само. — Ф. 82. Оп. 1. Спр. 334. — Арк. 294.
45. Там само. — Ф. 82. Оп. 1. Спр. 269. — Арк. 105.
46. Там само. — Ф. 82. Оп. 1. Спр. 377. — Арк. 19.
47. Там само. — Ф. 82. Оп. 1. Спр. 295. — Арк. 36.

Анотації

***Федорченко О. В.* Кадровая политика в государственных оседлых почтовых и почтово-телеграфных учреждениях Юга Украины в 1914–1917 гг.**

Статья посвящена политике кадрового обеспечения государственных оседлых почтовых и почтово-телеграфных учреждений почтовым персоналом. Рассматриваются основные аспекты комплектования личным составом учреждений, достижения и просчеты в этом направлении.

***Fedorchenko O. V.* Policy of human resources in the settled postal and postal telegraphic establishments of the south of Ukraine in 1914–1917.**

The article deals with the supply of postal human resources of state and settled postal and postal telegraphic establishments. The main aspects of recruitment, achievements and inadvertences are considered.